

Václav L á b u s (Liberec)

KLINGEROVA DÍRA, NEBO ZVONKOVÉ ÚDOLÍ? POZNÁMKY K VÝVOJI TOPONYMIE V BÝVALÝCH SUDETECH¹

KLINGEROVA DÍRA, OR ZVONKOVÉ ÚDOLÍ? REMARKS ON THE DEVELOPMENT OF TOPONYMY IN FORMER SUDETEN

The article describes German and Czech toponymy in the cadaster of the town of Lučany nad Nisou. Special attention is paid to the development of Czech toponymy after 1945 in connection with the post-war revision and standardization processes. Furthermore, the article analyses the causes of the discrepancy between contemporary “living” and official toponymy of the cadaster.

Keywords

Czech toponym, database of toponyms, German toponym, historical toponym, living toponym, minor settlement name, standardization, standardized toponym, toponym

Klíčová slova

české toponymum, databáze toponym, německé toponymum, historické toponymum, živé toponymum, název místní části, standardizace, standardizované toponymum, toponymum

Tato studie se zaměřuje na proměny zeměpisného názvosloví v průběhu 20. století. Na příkladu katastru města Lučany nad Nisou dokumentuje, jak sídelní změny a administrativní zásahy ovlivňují rozsah i obsah toponymického mikrosystému.

1. Z historie Lučan nad Nisou

Město Lučany nad Nisou / Wiesenthal an der Neisse leží v okrese Jablonec nad Nisou a do roku 1945 bylo součástí území s převážujícím německy mluvícím obyvatelstvem, tj. součástí Sudet (Sudeten). Bylo založeno původně jako zemědělská ves zřejmě ve druhé polovině 16. století v horní části údolí Lučanské Nisy, prvního významnějšího přítoku Lužické Nisy, kde se dodnes nachází sídelní centrum města. První zmínka o obci pochází až z roku 1623 (*Wiessenthal*, z roku 1634 pochází doklad *Wüsenthal* a z roku 1647 *Wiesenthal*) (Gierach–Schwarz, 1934, s. 41). Přívlástek *an der Neisse* získala obec v roce 1892 u příležitosti povýšení na městys (Lučany nad Nisou, 2013, s. 14). České jméno *Lučany nad Nisou* bylo obci úředně přiděleno až při revizi místního názvosloví v letech 1919–1920.

¹ Text vznikl v rámci projektu studentské grantové soutěže *Toponyma v krajině* (2016–2018) na Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci.

Nejen oikonymum *Wiesenthal*, ale i jména poddaných v Berní rule naznačují, že obec byla již od počátku německá (Schwarz, 1934, s. 20), ačkoliv v předbělohorské době bylo dnešní Jablonecko v držení české šlechty a obyvatelstvo mnoha obcí bylo smíšené. V roce 1635 získal celou oblast šlechtický rod des Fours, jehož příslušníci poté vyvíjeli značné kolonizační aktivity. Do této doby spadá i vznik obce Hennersdorf (první zmínka 1694, česky od roku 1923 Jindřichov) a obce Maxdorf (první zmínka 1681), později rozdělené na Unter Maxdorf (česky od roku 1923 Dolní Maxov) a Ober Maxdorf (česky od roku 1923 Horní Maxov). Jindřichov a Horní Maxov byly po reorganizaci územní správy v roce 1960 připojeny k Lučanům. V druhé polovině 17. století se na Liberecku a Jablonecku definitivně posunula jazyková hranice mezi českým a německým areálem do podoby, v jaké zůstala až do roku 1945. Významnější rozvoj Lučan nad Nisou nastal v průběhu 19. století, kdy se obec postupně stala jedním z center domácí i průmyslové sklářské výroby na Jablonecku. V roce 1913 byla obec povýšena na město. V tomto období se zde usazují i první čeští dělníci a živnostníci, kteří zde po roce 1918 tvořili důležitou menšinu. Vývoj počtu obyvatel ukazuje tab. 1.

Tabulka 1: Vývoj počtu obyvatel Lučan nad Nisou

Rok	Lučany nad Nisou vč. katastrálních území Horní Maxov a Jindřichov		
	Celkem	z toho Němci	z toho Češi
1910	5038		
1921 ²	4323	3919	368
1930 ³	5119	4628	413
1950	2386		
1970	1893	203	1574
1980 ⁴	1754	155	1481
1991 ⁵	1438		
2017 ⁶	1792		

Přítomnost české menšiny je důležitá pro vztah předválečné a poválečné toponymie. Je to totiž jeden z faktorů, díky němuž se na katastru obce zachovalo po roce 1945 několik různou měrou formálně počeštěných německých toponym.

² Statistický lexikon obcí v Čechách, 1923.

³ Statistický lexikon obcí v zemi české, 1934.

⁴ Údaje z let 1970, 1980 čerpáme z: Lučany nad Nisou, 2013.

⁵ Údaje z let 1910, 1950, 1991 čerpáme z: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, 2006.

⁶ Počty obyvatel v obcích k 1. 1. 2017 (<https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112017>).

To pro toponymii horských obcí Jizerských hor (včetně zmíněného Horního Maxova), v nichž Češi před rokem 1938 téměř nežili, neplatí.⁷

2. Německá toponymie Lučan nad Nisou

Páteř toponymie Lučan nad Nisou tvořily před rokem 1945 zejména názvy místních částí.⁸ Obec se postupem času rozrůstala do okolní horské krajiny a geomorfologická členitost katastru způsobila existenci relativně samostatných sídelních celků. Jejich pojmenování měla z velké části formu dvoučlenné složeniny, jejímiž základními členy byla sice oronymická apelativa (*Berg, Koppe, Loch, Grund...*), ale primárně šlo o jména místní. Určujícím členem byla zpravidla antroponyma, jména majitelů zdejších pozemků, resp. prvních osadníků:⁹ *Jakobsberg, Böhms Loch, Pohlberg, Heytenberg, Posseltsgrund, Pfeiffersberg, Staffenberg, Ferdinandsberg, Kittelsberg, Pochberg, Weissköppe, Tischerkoppe a Klingerloch*.¹⁰ Pohled do stabilního katastru, ale i do adresářů z počátku 20. století pak v mnoha případech ukazuje na kontinuální rodovou usedlost. Mezi příjmení, jež byla obsažena v příslušném toponymu a jejichž nositelé byli v uvedených pramenech evidováni jako majitelé nemovitostí v těže lokalitě, patří *Weiss (Weissköppe), Posselt (Posseltsgrund), Haupt (Heytenberg)*,¹¹ *Böhm (Böhms Loch), Klinger (Klingerloch)* či *Seibt (Seibthübel)* a *Scholze (Scholzeberg)* v Horním Maxově. Především příjmení *Seibt* a *Posselt*¹² a vedle nich například i *Endler* nebo *Staffen*¹³ patřila k typickým příjmením jabloneckých Němců. Tato příjmení, byť co do počtu nepříliš frekvencovaná, jsou dosud součástí české antroponymie a podle serveru KdeJsme.cz vykazují vyšší výskyt právě na Liberecku a Jablonecku (<http://www.kdejsme.cz/>).

⁷ Podrobněji k této problematice na materiálu obcí Liberecka a Jablonecka viz Lábus, 2016.

⁸ Vymezení termínu místní část (MČ) je z hlediska onomastického i administrativního problematické, jak ukazuje Boháčová, 2016. V textu s tímto pojmem pracujeme ve významu „historicky a geograficky (kartograficky) vymežitelný sídelní areál“. Z administrativně-správního hlediska je katastr Lučan nad Nisou rozčleněn na tři katastrální území (KÚ): *Lučany nad Nisou, Jindřichov, Horní Maxov*. S členěním na základní sídelní jednotky (*Bramberk, Horní Lučany, Horní Maxov, Jakubův Kopec, Jindřichov, Lučany nad Nisou*) zde nepracujeme.

⁹ Deantroponymický původ potvrzuje Schwarz, 1934, jenž v některých příkladech uvádí i historicky doloženou osobu.

¹⁰ Tato toponyma byla součástí názvoslovného obsahu německých map a zároveň mají v současných mapách i své české ekvivalenty. Kromě nich se v Lučanech nad Nisou před rokem 1945 vyskytovala i celá řada dalších posesivních toponym, např. *Feixberg, Pradeberg, Kasperwiesel, Lammelberg, Krausebusch* (KÚ Lučany), *Schneiderberg, Elisloche, Kleinertberg, Steckerloch, Weissberg* (KÚ Jindřichov) aj. (Schwarz, 1934).

¹¹ Tvar *Heyt* je písemně fixovaná nářeční výslovnost eponyma *Haupt* (Schwarz, 1934, s. 86). Statistický lexikon obcí v zemi české, 1934, s. 113 uvádí podobu *U Hauptů / Hauptberg*.

¹² Doloženo už v Berní rule ve formě *Posolth* (Berní rula. 8–9, Kraj Boleslavský, s. 311).

¹³ Z antroponyma *Stephan* (Schwarz, 1934, s. 86).

Lze je tedy považovat za cenný relikv puvodního areálového rozšíření příjmení sudetských Němců.¹⁴

Vedle posesivních forem patřily k hlavním jménům plnicím významnou orientační a identifikační funkci také deapelativní toponyma *Bramberg* (viz dále oddíl 5.2), *Hahn* (pravděpodobně z apelativa *Hain* ‚les‘, Schwarz, 1934, s. 127), *Bauersberg*, *Erbsenberg*, *Grund*, *Schuppengrund* (z apelativa *Schupfen* ‚dřevník‘, Schwarz, 1934, s. 44) nebo *Krähwinkel* (‚vrání kout‘, posměšné označení stranou ležícího areálu, Schwarz, 1934, s. 112) a deoikonymické pojmenování *Schlager Berg* (obec *Schlag*, dnes *Jablonecké Paseky*). Ve většině případů šlo opět o pojmenování místních částí. Avšak německá toponymie Lučan nad Nisou byla samozřejmě formálně i obsahově pestřejší. Své německé jméno měly jak veškeré vodní toky, tak nejrůznější krajinné útvary, lesní a hospodářské pozemky. V sídelních areálech byla významnými objekty pohostinská zařízení, která v některých případech rozšířila svou prostorovou fixaci a stala se součástí toponymie (*Freischütz*, *Jägerhorn*, *Kreuzschenke*, *Blauer Stern*). Právě označení hostinců, hotelů a dalších veřejných budov sloužila k orientaci uvnitř sídelních center. Město totiž nemělo a ani dnes nemá systém uličního názvosloví. To je také důvod, proč v toponymii Lučan nenastaly po roce 1918 žádné změny. Urbanonyma totiž vysokou mírou uplatnění honorifikačního motivu výrazněji reagují na společenské změny. Honorifikační motiv ale nalezl v Lučanech velmi omezené uplatnění, a to právě jen v pojmenování některých hostinců a hotelů, jako byl *Deutsches Haus*, *Zum Kronprinz Rudolf*, přestavěný a přejmenovaný ještě před rokem 1918 na sokolovnu, „Turnhalle“, nebo *Zur Stadt Wien*. Ani posledně jmenovaný podnik po vzniku ČSR své jméno nezměnil; jeho ideologický podtext spojený s Rakouskem-Uherskem totiž nebyl nijak silný.

Z dnešního pohledu samozřejmě nelze spolehlivě odhadnout, která toponyma doložená v německých mapách, vlastivědách a turistických průvodcích byla živá. Jak ale naznačuje E. Schwarz ve své rozsáhlé práci o toponymii okresu Jablonec nad Nisou (Schwarz, 1934), jež byla založena i na terénním výzkumu,¹⁵ zejména výše uvedené názvy místních částí do reálně užívané toponymie patřily.

V českojazyčných materiálech v meziválečném období se lučanská toponyma obvykle překládala – pokud jejich forma vykazovala průhlednou sémantickomotivační strukturu, jak dokazuje například turistický průvodce z roku 1932: „Cestou modře značkovanou projdeme Lískovým dolem (Haselgrund) a kol Čarostřelce (Freischütz) vystoupíme až do osady Bramberku, kdež od křižovatky turistických cest po 3 minutách dospějeme k rozhledně a restauraci na Bramberku.“ (Kinský, 1932, s. 53.) *Lískový důl* nese dnes standardizované označení *Lískovo* (viz dále

¹⁴ K tomu viz Matúšová, 2016, s. 31–38.

¹⁵ O soupisech německých pomístních jmen na našem území ve 20. až 40. letech 20. století viz Matúšová, 2016, s. 189n.

oddíl 4.1) a *Čarostřelec* pravopisně adaptované jméno *Frajšic*. Podobný princip bohemizace se uplatňoval i u úředně stanovených toponym, jak ukazují česká jména místních částí ve Statistickém lexikonu z roku 1934: *Beim Freischütz, Bramberg, Grund, Háj (Hahn), Hrachový (Erbseberg), Kolonie (Kolonie), Ferdinandův Kopec (Ferdinandsberg), Jakobův Kopec (Jakobsberg), Böhmová Kotlina (Böhmsloch), Selská Kotlina (Bauerloch), Krähwinkel, Na Scholzově Kopci (Am Scholzberge), Samota (Einsamkeit), Schuppengrund, Malá Strana (Kleinseite), U Háje (Hahnberg), U Hauptů (Hauptberg), U Obrázku (Bei der Bildtanne), U Pohlů (Pohlberg), U Zámečnicka (Schlosserhäusel), Pasecký Vrch (Schlager Berg), Weissköppe* na dnešním KÚ Lučany nad Nisou, *Na Pastvinách (Heide), Sedmidomí (Siebenhäuser), Malá Strana (Kleinseite), Zadní Ves (Hinterdorf), Seibtův Vrch (Seibthübel)* na dnešním KÚ Horní Maxov a *Wünschova Kotlina (Wünschloch)* na dnešním KÚ Jindřichov (Statistický lexikon obcí v zemi české, 1934, s. 113).

3. Situace po roce 1945

Po roce 1945 nastala v důsledku dějinných událostí radikální změna v sídelních a národnostních poměrech pohraničních oblastí Československa, Jablonecko nevyjímaje. Bylo třeba vybudovat nový, českojazyčný orientační systém, a to jak „shora“, úřední cestou, tak „zdola“, samotnými obyvateli dotčených území. Následující výklady se na příkladu města Lučany nad Nisou zaměří na to, jak vznikal nový toponymický mikrosystém, jaké názvotvorné prostředky byly využívány, do jaké míry a jakým způsobem české názvosloví navazovalo na německé a jaké mimojazykové vlivy na vznik české toponymie působily.

Úřední rámec bohemizace pomístního názvosloví v pohraničí tvořily nejprve aktivity Vojenského zeměpisného ústavu a jeho komise pro úpravu pomístního názvosloví, jež v letech 1946–1947 revidovala toponymický obsah speciální mapy v měřítku 1 : 75 000. Jak ale poukazuje V. Šmilauer, komise ne zvolila vhodný postup práce, a proto záhy zanikla (Šmilauer, 1957, s. 262–263). K toponymickému obsahu těchto map se při revizi přistupovalo třemi způsoby: a) ponechaly se názvy počestně již před rokem 1938; b) část německých jmen byla z map jednoduše vymazána bez náhrady; c) část německých jmen byla nahrazena českými názvy. Problematické bylo, že nová česká jména vznikala v těchto mapách mnohdy nesystémově. Do názvosloví kromě toho zasahovaly v této době ve větší či menší míře také samotné obce.

Propracovanější postup revize pomístního názvosloví jak po stránce organizační, tak odborné zvolila meziresortní Názvoslovná komise, založená v roce 1951, od roku 1954 součást Ústřední správy geodézie a kartografie. Ji revidované názvosloví bylo závazné pro státní mapové dílo a tvořilo základ standardizovaného zeměpisného názvosloví tak, jak jej pojímaly pozdější základní mapy ČSSR větších

měřitek. Tyto mapy pak v průběhu následujících desetiletí do svého názvosloví včleňovaly další toponyma.¹⁶ Názvoslovná komise, po několika reorganizacích znovu ustavená v roce 1971, je i nadále poradním orgánem pro standardizaci pomístního názvosloví, nyní jako součást Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (ČÚZK). Tento úřad také spravuje veřejně přístupnou online databázi geografických jmen České republiky s názvem Geonames (standardizovaná toponyma v rozsahu Základní mapy ČR 1 : 10 000). Databáze vznikala v letech 1997–2005 a navazuje na databázi, kterou úřad spravuje pro potřeby standardizace od počátku 70. let. „Od roku 2006 je databáze Geonames průběžně aktualizována a doplňována ve spolupráci s orgány místních samospráv a s pracovišti katastrálních úřadů v rámci tvorby digitální katastrální mapy, obnovy katastrálního operátu a prováděných pozemkových úprav.“¹⁷

Sídelní poměry se po odsunu německého obyvatelstva zásadně změnilo zejména v pohraničních horských obcích, které zůstaly po válce prakticky vylištěné. Naopak podhorské obce s rozvinutým průmyslem a infrastrukturou zpravidla nebyly úbytkem obyvatel zasaženy tak extrémně. To platí rovněž pro Lučany nad Nisou, byť i zde došlo po válce k 50procentní redukci obyvatel.¹⁸ Avšak dříve samostatné části Jindřichov a Horní Maxov byly odsunem zasaženy ještě více, např. v Horním Maxově žilo v roce 1930 752 obyvatel, v roce 1950 to bylo 217, v roce 1960 143 a v roce 1970 zde již bylo evidováno pouhých 130 stálých obyvatel; v roce 2013 pak 137 (Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, 2006, s. 434–435; Lučany nad Nisou, 2013, s. 117). Jindřichov, Horní Maxov a některé okrajové části Lučan získaly postupem času výrazně rekreační charakter. To samozřejmě mělo vliv i na utváření zeměpisného názvosloví.

Důsledkem úbytku obyvatel v obcích v bývalých Sudetech, ale i důsledkem proměn životního stylu a způsobu obživy se redukovaly i komunikační a orientační potřeby, a tím pádem samotná toponymie. Srovnáme-li však německou a současnou českou toponymii Lučan nad Nisou, docházíme k zajímavému závěru: počet česky pojmenovaných toponymických objektů se co do rozsahu nijak radikálně neliší od původní německé toponymie. Tím je katastr Lučan v kontextu bývalého německého osídlení na Liberecku a Jablonecku zcela výjimečný. Na katastru města (včetně KÚ Jindřichov a Horní Maxov) evidujeme 123 toponymických objektů, k nimž se dohromady váže celkem 292 českých i německých jmen.¹⁹

¹⁶ Od 60. let 20. století se postupně standardizoval toponymický obsah základních map v měřítku 1 : 50 000, v 70. a 80. letech bylo pak standardizováno názvosloví pro základní mapu 1 : 10 000 (<http://www.cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovnna-komise-CUZK/Standardizace-geografickych-jmen-v-pusobnosti-CUZK.aspx>).

¹⁷ Geonames – úvod (<http://geoportal.cuzk.cz/>).

¹⁸ Po roce 1945 Lučany ztratily i status města a opětovně jej získaly až v roce 2006.

¹⁹ Pravopisné varianty typu *Posselts Berg* / *Posseltsberg* nejsou do evidence zahrnuty.

Českých pojmenování existuje zhruba sto a totéž platí i pro německá toponyma. Data o toponymických objektech byla sebrána a zpracována v letech 2015–2017 nejprve v rámci diplomového úkolu (Kourková, 2016), později v rámci projektu Studentské grantové soutěže *Toponyma v krajině*. Výstupem projektu je webová mapová aplikace, která vizualizuje výsledky výzkumu lučanské toponymie.²⁰ Tato aplikace zpřístupňuje veškeré zjištěné varianty jmen, které se k jednotlivým onymickým objektům váží, spolu s informacemi jazykové i nejazykové povahy včetně míry jejich znalosti mezi obyvateli Lučan nad Nisou. Je ale třeba říci, že dalších přibližně 25 německých toponym (bez českého ekvivalentu) se již nepodařilo přesně lokalizovat, a proto součástí databáze nejsou.

Právě výzkum aktivní znalosti toponym, založený na dotazníkovém šetření mezi 20 respondenty (obyvateli města), ale odhaluje, že počet jmen používaných v komunikaci, tedy tzv. živých jmen, je značně omezený a dosahuje zhruba počtu 30. Jinými slovy, naprostá většina českých toponym není součástí orientačního systému obyvatel města. Mnohá česká toponyma se vyskytují buď jen v různých typech map, nebo v rozličných vlastivědných publikacích, s nimiž je nezdědko spojen jediný výskyt příslušného českého názvu. Zvýšená produkce regionální vlastivědné literatury, v níž se užívají česká jména, která nejsou součástí běžného úzu, souvisí se zájmem o německou minulost, který se zřetelně projevuje od konce 90. let 20. století. Připomínání zdejší německé historie a původních reálií již v současné třetí až čtvrté poválečné generaci nebudí kontroverze, ale je naopak mnohdy vnímáno pozitivně – v tom smyslu, že i zdejší kraj má přes všechny radikální demografické i ekonomické proměny ve 2. polovině 20. století své dějiny a tradice, které je dobré připomínat.

Hlavním pramenem pro vznik českojazyčných podob původní německé toponymie v Lučanech nad Nisou je mapa *Das Stadtgebiet von Wiesental* a. d. N. z 30. let 20. století ve velkém měřítku 1 : 8 800 a s velmi podrobným zeměpisným názvoslovím, jejíž českou verzi vydalo město Lučany v roce 2001, a rozsáhla publikace o historii a současnosti města z roku 2013 (Lučany nad Nisou, 2013). Zde se obvykle tematizují onymické objekty, jež měly své německé označení. Naproti tomu objekty bez německého pojmenování představují např. objekty turistické infrastruktury uváděné česky v turistických mapách, průvodcích, na směrovkách apod. (např. názvy rozcestí turistických cest *Pod Slovankou*, *Jindřichov – sedlo*, *Pod Bramberkem*). Řada pojmenovaných objektů vznikla až po roce 1945, jako např. *Pila*, *Jelení obora*, *Na kolečku* nebo rekreační objekty s rozšířenou prostorovou fixací svého pojmenování (*Chata Muhu*, *U Šárky*) apod.

²⁰ Aplikace *Toponyma v krajině – Lučany nad Nisou* je přístupná na geoportálu Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci (<http://mapy.fp.tul.cz/toponyma/>).

4. Vývoj toponymie Lučan nad Nisou po roce 1945

První poválečné úřední zásahy do toponymie, zmíněné v předchozí části, se na katastru dnešních Lučan nad Nisou týkaly jen velmi malého počtu toponymických objektů. Poválečná speciální mapa (1948) uvádí kromě místních jmen pouze oronyma *Buková*, *Krásný* a *Slovanka* a také jména místních částí *Bramberg* a *Grund*, obojí v původním německém pravopisu. Pojmenování *Lískový důl* (*Haselgrund*), uvedené ve vydání z konce 30. let 20. století, bylo z poválečné mapy vymazáno. Nesystémovost názvosloví těchto map, na niž jsme upozornili, se projevuje například disproporcí názvu sídelního a orografického objektu *Bramberg/Krásný*, německy obojí *Bramberg* (k těmto objektům viz dále oddíl 5.2), a také dvojím pojmenováním části *Grund*: německy na listu 3654, česky *Důl* na listu 3754. Třetí pojmenování této lokality zní *Záhoří* a schválil jej MNV Lučany nad Nisou v roce 1947 (Lučany nad Nisou, 2013, s. 33). Jméno se ale příliš neujalo a v současných mapách označuje název *Záhoří* nedalekou lokalitu již na katastru města Smržovka, zatímco *Grund* je označením údolí Smržovského potoka na katastru Lučan. Revize pomístních jmen, kterou poté v první polovině 50. let 20. století prováděla Názevoslovná komise při Ústřední správě geodézie a kartografie, potvrdila pouze tři výše uvedená oronyma *Buková*, *Krásný* a *Slovanka* (Hlavní pomístní názvy kraje Libereckého, 1957).

Ani novější topografické mapy větších měřítek z 50. a 60. let, na nichž spolupracovala vojenská i civilní kartografie, neobsahují příliš mnoho zeměpisných jmen.²¹ Bylo sem ale nově zaneseno několik názvů místních částí:²² *Ferdinandův Kopec* (původní německé jméno *Ferdinandsberg*), *Pasecký Vrch* (*Schlager Berg*), *Malá Strana* (*Kleinseite*), *Bramberg* (*Bramberg*), *Jakubův Kopec* (*Jakobsberg*), *Sedmidomí* (*Siebenhäuser*), *Selská Kotlina* (*Bauerloch*), *Böhmová Kotlina* (*Böhms Loch*) a již zmíněné *Záhoří* (*Grund*). Podrobnosti o motivaci a procesu jejich začlenění do kartografického názvosloví se nám bohužel dohledat nepodařilo. Inspirací byl jistě toponymický obsah německých map identifikující jednotlivé sídelní areály lučanského katastru. Na oikonymický charakter těchto jmen v českých mapách ukazuje i jejich pravopis. O nepříliš citlivém přístupu k názvosloví pak svědčí dvě uměle vytvořená předložková oronyma *Nad Lučany* (*Erbseberg*), v aktuální základní mapě *Hrachový kopec*, ve vlastivědné literatuře též *Skalka*, a *Nad školou*

²¹ Topografické mapy v systému S-1952 (<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/> archiv.html).

²² Názvy místních částí nebyly součástí poválečné revize pomístních jmen popisované v předchozím oddíle. Úřední počesťení původně německých jmen MČ mělo bezprostředně navazovat na odněmčení místního názvosloví provedené hned v roce 1945 (zodpovědným orgánem bylo ministerstvo vnitra). V. Šmilauer však ještě v roce 1957 uvádí, že jména MČ dosud plošně zrevizována nebyla (Šmilauer, 1957, s. 261), a nestalo se tak ani později (Matušová, 2015, s. 153). Standardizace jednotlivých jmen MČ tak nakonec probíhala v rámci běžné činnosti katastrálních úřadů (Matušová, 2017, s. 98). Soudě podle topografických map z 50. a 60. let (o. c. v pozn. 21), určitá forma revize a standardizace jmen MČ ve smyslu jejich zanesení do map proběhla již v první polovině 50. let.

(*Maxdorfer Berg*, též *Posseltsberg*, *Schulberg*), dnes na základní mapě bezejmenný. Aktuální Základní mapa ČR 1 : 10 000 a databáze Geonames kromě toho neobsahují ve srovnání s mapami z 50. a 60. let minulého století ani označení *Ferdinandův Kopec* a *Selská Kotlina*, označení *Böhmová Kotlina* a *Jakubův Kopec* jsou zde pravopisně upravena (*Bémova kotlina*, *Jakubův kopec*) a evidována jako oronyma.

V poválečném úzu existovala i jména, která ve své době nebyla kartograficky zachycena. Šlo jak o hláskově či jinak počeštěná jména (např. *Frajšic*, *Krojčenk*, *Šupák*, *Krévinkl*), tak o samostatně utvořené české názvy. Z nich zmiňme názvy *Fatra* a *Blaník* označující pohostinská zařízení původně pojmenovaná *Deutsches Haus* a *Zur Stadt Wien*. Oba české názvy vznikly hned po skončení války a jsou motivovány vlasteneckou snahou o odněmčení pohraničních území využitím národních reálií. Stejnou honorifikační motivaci má i vrch s rozhlednou *Slovanka* v Horním Maxově (viz dále oddíl 5.1). *Blaník* a *Fatra* jsou dodnes pevnou součástí lidové toponymie a slouží k orientaci v centru města. Kromě toho fungují také jako označení zastávek příměstské autobusové dopravy, čímž se i nadále fixují v prostorových a sociálních vztazích.

Mapové podklady ze 70.–90. let 20. století, a to i ty větších měřítek, nadále obsahovaly na území katastru města Lučany nad Nisou poměrně málo toponym. Obraz oficiálního, kartograficky fixovaného zeměpisného názvosloví se výrazně proměnil až po roce 2000. Do standardizovaného názvosloví byla na popud tehdejšího Obecního úřadu Lučany nad Nisou zahrnuta řada překladových forem historických toponym včetně forem posesivních, obvykle ale již jako označení orografických objektů v okolí města (*Hrachový kopec* < *Erbseberg*, *Veisův kopec* < *Weissköppe*, *Scholtzův vrch* < *Scholzeberg* aj.). Zároveň byly standardizovány výše uvedené formálně počeštěné názvy typu *Frajšic* nebo *Krojčenk* (oficiální podoba *Na krojčenu*, rovněž toto jméno slouží jako označení autobusové zastávky, avšak v bezpředložkové formě *Krojčenk*). I v tomto ohledu se projevuje změněné společenské ovzduší: různou mírou adaptovaná forma německého toponyma nepředstavuje překážku pro jeho zahrnutí do standardizovaného názvosloví.²³

4.1 Toponyma v databázi Geonames

Databáze Geonames uvádí na katastru města 46 zeměpisných jmen.²⁴ Jejich seznam a vztah české a německé formy přibližuje tab. 2. Do přehledu ani do výkladů nezahrnujeme hydronymum nadregionálního významu *Lužická Nisa* (*Neisse*)

²³ „Jako důležité kritérium pro zanesení pomístního jména do mapy se uplatňuje jeho aktuální užívání v obci, což platí i pro jména německého původu. Pokud je tedy počeštěné německé jméno ve vsi živé, je to důvodem pro jeho zahrnutí do uvedené databáze [Geonames, pozn. aut.] a užití v mapě.“ (Matušová, 2015, s. 240.)

²⁴ Geonames (<http://geportal.cz/geomprohlizec/>).

a jeho přítok *Lučanská Nisa* (*Wiesentaler Neisse*)²⁵ ani názvy sakrálních objektů, kostelů *Navštívení Panny Marie* (KÚ Lučany nad Nisou) a *Nejsvětějšího srdce Páně* (KÚ Horní Maxov) a *Brechtschmiedovy kapličky* (KÚ Horní Maxov). Databáze Geonames obsahuje totožné názvosloví jako tištěná Základní mapa ČR 1 : 10 000²⁶ i aktuální základní mapa dostupná na Geoportálu ČÚZK.²⁷

Tabulka 2: Toponymie Lučan nad Nisou v databázi Geonames

Toponyma v databázi Geonames	
KÚ Lučany nad Nisou: <i>Bémova kotlina</i> , <i>Bramberk</i> [MČ], <i>Bramberk</i> [rozhledna], <i>Buková</i> , <i>Frajšic</i> , <i>Grund</i> , <i>Hrachový kopec</i> , <i>Jakubův kopec</i> , <i>Jelení obora</i> , <i>Kočičák</i> , <i>Kostelní vrch</i> , <i>Krásný</i> , <i>Křevinkl</i> , <i>Křísák</i> , <i>Lískovo</i> , <i>Mlýnská cesta</i> , <i>Na kolečku</i> , <i>Na krojčenku</i> , <i>Pasecký Vrch</i> , <i>Pohlův vrch</i> , <i>Posseltův vrch</i> , <i>Smržovský potok</i> , <i>Staffenův vrch</i> , <i>Stolní vrch</i> , <i>U obrázku</i> , <i>U lavičky</i> , <i>U velkých kamenů</i> , <i>Veisův kopec</i> , <i>V šupáku</i> , <i>Zvonkové údolí</i>	
KÚ Horní Maxov: <i>Křížová cesta</i> , <i>Malá Strana</i> , <i>Maxovský hřbet</i> , <i>Na Bělidle</i> , <i>Rábenka</i> , <i>Sedmidomí</i> , <i>Scholtzův vrch</i> , <i>Slovanka</i> [vrch], <i>Slovanka</i> [rozhledna]	
KÚ Jindřichov: <i>Jindřichovská cesta</i> , <i>Šindelův potok</i>	
Vztah české a německé formy	
Bez něm. ekvivalentu	<i>Jelení obora</i> , <i>Na kolečku</i> , <i>U lavičky</i>
Nezávisle vytvořené	<i>Krásný</i> (<i>Bramberg</i>), <i>Kočičák</i> (<i>Steinberg</i>), <i>Křísák</i> (<i>Gondeltech</i>), <i>Smržovský potok</i> (<i>Grundbach</i>), <i>Slovanka</i> [vrch] (<i>Seibthübel</i>), <i>Slovanka</i> [rozhledna] (<i>Seibthübel</i>)
Doslovný překlad	<i>Hrachový kopec</i> (<i>Erbseberg</i>), <i>Jakubův kopec</i> (<i>Jakobsberg</i>), <i>Kostelní vrch</i> (<i>Kirchberg</i>), <i>Pasecký Vrch</i> (<i>Schlager Berg</i>), <i>Pohlův vrch</i> (<i>Pohlberg</i>), <i>Posseltův vrch</i> (<i>Posseltsberg</i>), <i>Staffenův vrch</i> (<i>Staffenberg</i>), <i>U obrázku</i> (<i>Beim Bilde</i>), <i>Veisův kopec</i> (<i>Weissköppe</i>), <i>Křížová cesta</i> (<i>Kreuzweg</i>), <i>Malá Strana</i> (<i>Kleinseite</i>), <i>Maxovský hřbet</i> (<i>Maxdorfer Rücken</i>), <i>Scholtzův vrch</i> (<i>Scholzeberg</i>), <i>Jindřichovská cesta</i> (<i>Hennersdorfer Strasse</i>)
Částečný překlad (zahrnuje i chybné překlady)	<i>Bémova kotlina</i> (<i>Böhms Loch</i>), <i>Buková</i> (<i>Buchberg</i>), <i>Lískovo</i> (<i>Haselgrund</i>), <i>Mlýnská cesta</i> (<i>Schleifmühlweg</i>), <i>Stolní vrch</i> (<i>Tischerberg</i>), <i>U velkých kamenů</i> (<i>Beim grossen Stein</i>), <i>Zvonkové údolí</i> (<i>Klingerloch</i>), <i>Na Bělidle</i> (<i>Bei der Bleiche</i>), <i>Sedmidomí</i> (<i>Siebenhäuser</i>), <i>Šindelův potok</i> (<i>Schindelwasser</i>)
Adaptované	<i>Na krojčenku</i> (<i>Kreuzschenke</i>), <i>V šupáku</i> (<i>Schuppengrund</i>), <i>Rábenka</i> (<i>Rabenei</i>)
Pravopisně adaptované	<i>Bramberk</i> [MČ] (<i>Bramberg</i>), <i>Bramberk</i> [rozhledna] (<i>Bramberg</i>), <i>Frajšic</i> (<i>Freischütz</i>), <i>Křevinkl</i> (<i>Krähwinkel</i>)
Převzaté beze změn	<i>Grund</i> (<i>Grund</i>)

²⁵ K proměně názvu a objektové fixace této řeky a jejích pramenných toků viz Lábus, 2009. Obyvatelé Lučan oba toky rozlišují, avšak v běžné komunikaci používají jediné všeobecné označení *Nisa* (Kourková, 2016, s. 78).

²⁶ Základní mapa ČR 1 : 10 000, č. 03-14-19, 03-14-24, 2007.

²⁷ Základní mapa ČR 1 : 10 000 (<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>).

Jak je vidět z tab. 2, dominantním způsobem převádění německých jmen do češtiny byl více či méně doslovný překlad, což odpovídá i zásadám Návoslovné komise z 50. let. Německá apelativa byla převáděna běžnými, časově a teritoriálně bezpříznakovými prostředky. Výhodou překladových názvů je zachování původní motivace, a tím i paměti místa, jež označují. Jakousi paralelní paměť krajiny pak vytvářejí nečetná jména utvořená nezávisle na německém substrátu. Samostatná jména se podle původních zásad Návoslovné komise užívala pro náhradu německých jmen s nejasnou etymologií nebo názvů ideologicky nevhodných, zejména deantroponymických, jež svou sémantickomotivační strukturou tematizovala držeblní vztah původních německých obyvatel. Této zásadě odpovídají oronyma *Slovanka* a *Krásný*. Motivaci nověji standardizovaných českých jmen *Křísák* a *Kočičák* se zjistit nepodařilo, je ale pravděpodobné, že novodobí pojmenovatelé neznali původní německou formu. U překladových jmen je naopak překvapivá vysoká míra zachovaných posesivních jmen. Až na několik málo výjimek jde o jména zahrnutá do oficiálního názvosloví až po roce 2000. Platí pro ně totéž, co bylo řečeno v případě formálně adaptovaných německých toponym: společenské klima po roce 1990 a změněný vztah k německé historii neznamenal pro standardizaci takových jmen překážku.

Otázkou je, kolik standardizovaných toponym je součástí úzu. Shodují se jména objektů evidovaná v Geonames s orientátory, jež používají obyvatelé města? Najít odpovědi na tyto otázky byl také jeden z cílů výše zmíněného výzkumu lučanské toponymie. Za tím účelem bylo osloveno 20 respondentů z různých věkových skupin s cílem zjistit, která toponyma se v Lučanech aktivně používají. Z výsledků výzkumu, jenž byl založen na dotazníkovém šetření kombinovaném s řízenými rozhovory, plyne, že více než 50procentní aktivní znalost vykazuje pouhých 13 jmen z databáze Geonames: *Bramberk* (rozhledna i místní část), *Krásný*, *Slovanka* (rozhledna i vrch), *Buková*, *Frajšic*, *Grund*, *Jelení obora* (též ve formě *Jelení farma*), *Na krojčenu* (*Krojčenk*), *Na kolečku*, *Pasecký Vrch* (obvykle v univerbizované formě *Pasečák*), *Křížová cesta*, *Malá Strana*, *Jindřichovská cesta* (též ve formě *Jindřichovská silnice*). Naproti tomu 15 jmen mělo mezi respondenty 0–1 aktivního uživatele: *Jakubův kopec*, *Lískovo*, *Pohlův vrch*, *Hrachový kopec*, *Stolní vrch*, *U velkých kamenů*, *Veisův kopec* (0 uživatelů); *Kočičák*, *Bémova kotlina*, *Posseltův vrch*, *Staffenův vrch*, *U obrázku*, *Zvonkové údolí*, *Na Bělidle*, *Scholtzův vrch* (1 uživatel) (Kourková, 2016, s. 74n).

Co je příčinou tak výrazné disproporce mezi územ a standardizovaným názvoslovím?²⁸ Minimum aktivních uživatelů vykazuje z velké části ta jména, jež byla do standardizace včleněna až po roce 2000. Jejich přehled a druh onymického objektu podle Geonames podává tab. 3.²⁹

²⁸ Srov. pozn. 23.

²⁹ Za zprostředkování informací o standardizačním procesu děkuji Ireně Švehlové, tajemnici Návoslovné komise ČÚZK.

Tabulka 3: Nově standardizovaná toponyma na katastru Lučan nad Nisou

Standardizace 2000	<i>Hrachový kopec</i> (vrchol), <i>Na krojčenu</i> (rozcestí), <i>V šupáku</i> (údolí)
Standardizace 2003	<i>Bémova kotlina</i> (údolí), <i>Frajšic</i> (MČ), <i>Krévinkl</i> (MČ), <i>Liskovo</i> (MČ), <i>Pohlův vrch</i> (lesní pozemek), <i>Posseltův vrch</i> (hřbet), <i>Scholtzův vrch</i> (vrchol), <i>Staffenův vrch</i> (vrchol), <i>Stolní vrch</i> (pozemková trať), <i>Šindelův potok</i> (potok), <i>Veisův kopec</i> (vrchol), <i>Zvonkové údolí</i> (údolí)
Standardizace 2006	<i>Křížová cesta</i> (cesta), <i>U lavičky</i> (pozemková trať), <i>Na kolečku</i> (pozemková trať), <i>Kostelní vrch</i> (pozemková trať)

Iniciátorem standardizace toponym uvedených v tab. 3 byl Obecní úřad Lučany nad Nisou. Snaha o zavedení těchto jmen do oficiálního názvosloví byla zdůvodněna tím, že úřad v roce 2001 vydal mapu čísel popisných a má zájem o maximální využití zde uvedených jmen. Zároveň bylo deklarováno, že část názvosloví vznikla překladem německé mapy Lučan nad Nisou.³⁰ Jde o již zmíněnou mapu *Das Stadtgebiet von Wiesental a. d. N. z 30. let 20. století*. Tato snaha revitalizovat původní německou toponymii je však v tomto případě sporná hned z několika důvodů.

Diskutabilní je už samotný výběr toponym. Ta totiž pocházejí pouze z uvedené mapy, zatímco jiné prameny byly opomenuty. Jména byla navíc očividně standardizována bez vazby na aktuální komunikační a orientační potřeby obyvatel. To zásadní problém představovat nemusí, takto reintrodukovaná historická toponyma mají sice oslabeny základní onymické a komunikační funkce, avšak jejich význam spočívá právě v jejich historické hodnotě, v oživení historické paměti krajiny, případně mohou plnit specifické administrativně-správní funkce. Jako závažnější se ale v této souvislosti jeví fakt, že ve snaze obnovit „ztracenou paměť“ krajiny byla v mnoha případech vytvořena paměť nová, mylná, svým způsobem falešná. Některá česká toponyma totiž nedodrží motivaci původního pojmenování. To ukazuje na to, že volba české podoby jmen nebyla konzultována s dostupnými historickými prameny.

Přehodnocení motivace, podle našeho názoru nezáměrné, se týká několika posesivních jmen, u nichž došlo k záměně propriálních komponentů ve výchozím toponymu za apelativní – *Stolní vrch* (*Tischerberg*, ‚Tischerův vrch‘), *Zvonkové údolí* (*Klingerloch*, ‚Klingerovo údolí‘), a naopak – *Liskovo* (*Haselgrund*, ‚lískový důl‘). Nejasný pojmenovací motiv má hydronymum *Šindelův potok* (*Schindelwasser*, pojmenované podle *Schindelschleifmühle* (Schwarz, 1934, s. 50) ‚Šindelová brusírna‘ [?] / ‚Schindelova brusírna‘ [?]).³¹ Také po formální stránce nejsou

³⁰ Za toto sdělení děkuji Ireně Švehlové, tajemnici Názevoslovné komise ČÚZK.

³¹ Vedle těchto standardizovaných jmen jsme v publikaci *Lučany nad Nisou, 2013* narazili na další překlady nerespektující původní motivaci: *Thukárna* (*Pochberg*, podle majitele, Schwarz, 1934, s. 47), *Hviždalka* (*Pfeiffersberg*, podle majitele, Schwarz, 1934, s. 86) a také konkurenční dvojici *Kajzrovka* / *Císařská vila* (*Kaiser-Villa*, podle majitele, Lučany nad Nisou, 2013, s. 149).

některá jména zcela systémová: kvaziposesivní ustrnulý tvar *Lískovo*, v případě jmen tekoucích vod neobvyklé užití posesivního adjektiva (*Šindelův potok*), k objektu *Scholtzův vrch* dostupné německé prameny striktně uvádějí hláskovou formu *Scholz(e)berg*.³² Pravopisná podoba vzbuzuje otázky i u toponym *Bémova kotlina* nebo *Veisův kopec*: otázkou je, proč nebyly zachovány původní formy *Böhm/Weiss*, když u jiných návrhů tomu tak bylo (např. *Staffenův vrch*, *Posseltův vrch*). Nezbyvá než shrnout, že popisovaná toponyma neodpovídají zásadě „věcné a jazykové správnosti“⁴³³ standardizace.

4.2 Lidová toponymie

Kromě 13 aktivně užívaných jmen z Geonames, představených v předchozím oddíle, uváděli respondenti během šetření také názvy dalších objektů, podle nichž se na katastru města orientují, ale které stojí mimo standardizovanou toponymii. Z nich více než 50procentní aktivní znalost mají tato pojmenování: *Maxovská silnice*, *U Tonička*, *Koupaliště*, *Skokanské můstky* (*Můstky*), *Střelnice*, *U pily* (obvykle myšlen zdejší skiareál), *Pila*, *Sedlo Jindřichov*, *Bramberská silnice*, *Novoveská silnice*, *Dolní hut'*, *Horní hut'* (popř. *Sklárny*), *Blaník*, *Fatra*, *Sokolovna*, *U Šárky*. Zařazení některých názvů uvedených objektů (*Koupaliště*, *Pila*, *Sklárny*, *Sokolovna*) mezi vlastní jména je sice sporné,³⁴ jsou však jednoznačnou součástí lidového orientačního systému v obci, a proto je považujeme za prostředky propriální povahy. Za pozornost stojí také fakt, že se zde neobjevuje žádné adaptované německé jméno.

Z celkově uvedených 29 toponym s více než 50procentní aktivní znalostí lze odvodit, jaké onymické objekty tvoří základ současného orientačního systému Lučan nad Nisou: jsou to sportovní objekty a objekty občanské vybavenosti (*Koupaliště*, *Skokanské můstky*, *Střelnice*, *U pily*, *Sokolovna*), restaurační zařízení (*U Tonička*, *Fatra*, *U Šárky*), objekty turistické infrastruktury (*Bramberk*, *Slovanka*, *Křížová cesta*), objekty dopravní infrastruktury (*Krojčenk*,³⁵ *Blaník*, *Fatra*, *Jindři-*

Výjimečně se lze setkat také s chybným překladem *Bílý kopec* (*Weissköppe*, standardizovaná podoba *Veisův kopec*, podle majitele, Schwarz, 1934, s. 86).

³² Eponymem je Hans Christof Scholze (Schwarz, 1934, s. 58). V roce 2006 na svém pozemku nedaleko vrcholu postavil arch. M. Rajniš volně přístupnou dřevěnou rozhlednu (deklarovanou ovšem jako deponii dřeva), kterou pojmenoval *Scholzberg* – tak byla prezentována i v médiích. Stavba byla snesena v roce 2012.

³³ O standardizaci geografických jmen a NK ČÚZK (<http://www.cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovnna-komise-CUZK/O-standardizaci-geografickych-jmen-a-NK-CUZK.aspx>). Uvedená jména jsou v rozporu i s později vydanými pravidly ČÚZK pro standardizaci jmen (<https://www.cuzk.cz/Aktuality-resort/20150225-Jazykova-pravidla-pro-standardizaci-jmen/141862622-1.aspx>).

³⁴ Srov. Harvalík, 2001; Pleskalová, 1978.

³⁵ Jméno se fixuje na výrazné sedlo mezi Lučany nad Nisou a Smržovkou (630 m n. m.), jež překonává hlavní silnice č. 14, která se zde kříží s dalšími místními komunikacemi (Geonames

chovská cesta, Sedlo Jindřichov, Maxovská silnice, Bramberská silnice, Novoveská silnice), významné, byť v některých případech zaniklé hospodářské objekty (*Pila, Jelení obora, Dolní huť, Horní huť*), případně výrazné orografické objekty (*Krásný, Slovanka, Buková*). Z označení místních částí jsou součástí živé toponymie pouze *Frajšic, Grund, Pasecký Vrch, Bramberk, Malá Strana* a *Na kolečku* (v posledně jmenované lokalitě probíhá nová občanská výstavba).

Většina popisovaných objektů se nachází v hlavním sídelním areálu (KÚ Lučany nad Nisou), v němž je potřeba prostorové orientace větší. Živá pojmenování v okrajových areálech, které mají zřetelný rekreační charakter s malým počtem stálých obyvatel, se obvykle omezují na turisticky nebo dopravně významné objekty. Většina popsáných jmen má z komunikačního hlediska úspornou jednoslovnou formu a zpravidla také jasnou objektovou fixaci. Proto jsou orientačně výhodná – na rozdíl od oronym (historicky však z velké části oikonym), která jsou z hlediska ukotvení v prostoru obtížněji vymezenelná (jména typu *Jakubův kopec, Staffenův vrch*). Ze souboru živých jmen pak vyplývá i další zajímavý poznatek: posesivita zde již na rozdíl od původní německé toponymie není vnímána jako komunikačně a onymicky relevantní distinktivní rys.

4.3 Poznámky k variantnosti v lučanské toponymii

V oddíle 3 jsme uvedli, že webová aplikace zpřístupňující informace o toponymech Lučan nad Nisou obsahuje celkem 292 forem pro 123 onymických objektů. Tato variabilita je primárně zapříčiněna historickou existencí německého a českého toponymického systému. Zjednodušeně lze říci, že až na krátké období v letech 1918–1938 si německo-české formy nekonkurovaly a jejich vztah je diachronního rázu, tzn. české formy nahradily německé (*Kreuzschänke – Krojčenk, Seibthübel – Slovanka*). Variabilita je ovšem integrální součástí také každého systému zvláště. Svě varianty měla i německá toponyma (*Maxdorfer Berg / Posselts Berg, Grundbach/Mühlbach, Heytenberg/Hauptberg, Seibthübel/Seibtkoppe* apod.), pozornost ale zaměříme na variantnost v českém názvosloví. Ta je mnohem frekventovanější – je to dáno zejména konkurencí českých forem vytvořených z téhož německého toponyma různými prostředky a postupy a v různé době. Týká se to opět především vlastivědných a publicistických textů, jejichž autoři často tvořili či tvoří česká jména z německého základu ad hoc. Konkurojí si formálně počesťené a překladové názvy (např. *Freischütz – Frajšic/Čarostřelec, Krähwinkel – Krévinkl / Vraní Kout, Wünschloch – Vinšloch / Wünschova Kotlina*), překladové

eviduje anoikonymum *Na krojčenu* jako rozcestí). Původní hostinec *U Kříže* (postaven jako *Zum goldenen Kreuz*, známý se stal jako *Kreuzschänke*) byl pro zchátralost stržen v roce 1973 (Lučany nad Nisou, 2013, s. 17). Motivant pojmenování – železný kříž – se na sedle nachází dosud. Sedlem prochází i evropské rozvodí mezi Baltským a Severním mořem.

názvy a názvy vytvořené bez vazby na německou podobu (např. *Erbseberg* – *Hračovský kopec* / *Skalka*, *Seibthübel* – *Seibův vrch* / *Slovanka*) nebo rozdílné překladové názvy mezi sebou (zde je jedna z konkurenčních podob zpravidla chybná: *Bauerloch* – *Selská osada* / *Selská Kotlina*, *Weissköppe* – *Veisův/Vaisův/Weissův kopec* / *Bílý kopec*, *Tischerberg* – *Stolní vrch* / *Tischerův vrch*, *Klingerloch* – *Zvonkové údolí* / *Klingerovo údolí* / *Klingerova díra*, *Schleifmühlweg* – *Mlýnská cesta* / *Brusírenská cesta* / *Brusičská cesta* / *U šlejfirny*). Mnohé z těchto variant se vyskytují v několikrát zmiňované publikaci o Lučanech nad Nisou (Lučany nad Nisou, 2013).

Nejvíce variantních forem jsme zaznamenali pro objekt, který je v základní mapě paradoxně bezejmenný: *Maxovský vrch*, podle historických pramenů jde o návrší (792 m n. m.) severozápadně od bývalé školy v Horním Maxově.³⁶ Německá jména vycházejí z oikonyma *Maxov* (*Maxdorf*) – *Maxdorfer Berg*, z antroponyma *Posselt* – *Posselts Berg* a z apelativa *Schule* – *Schulberg*. Všechny německé varianty mají své protějšky i v českém znění: *Maxovský vrch*, *Posseltův vrch*, *Nad školou*. Šest variant se váže i k objektu *Vinšloch*: německy *Wünschloch*, po roce 1918 obvykle *Waldheim* (podle hostince), česky před rokem 1938 *Wünschova Kotlina* nebo *Vinšův důl*, výjimečně se objevuje také překlad *Lesní domov*. Pět variant bylo zjištěno např. u jména místní části *Frajšic* (základní mapa) – *Freischütz*, *Franták* (formální obměna zjištěná v úzu), *Čarostřelec* (překlad), *Karkulka* (podle názvu zdejšího penzionu), nebo vodního toku v katastrálním území Jindřichov – *Šindelův potok* (základní mapa), *Schindelwasser*, *Lindenbach* (německé mapy), *Šindelová voda*, *Jindřichovský potok* (současná vlastivědná literatura).

Variabilita se ale samozřejmě týká i repertoáru toponym běžně užívaných v současnosti. Do konkurenčního vztahu vstupují lidové a standardizované podoby. Komunikační varianty³⁷ oficiálních názvů jsou v první řadě motivovány snahou o úspornost projevu (*Pasecký Vrch* / *Pasečák*, *Buková* / *Bukovka*). Obvyklým jevem je transformace předložkových útvarů na bezpředložkové (*Na krojčenu* / *Krojčenk*, *V šupáku* / *Šupák*), případně naopak (*Blaník* / *U Blaníku*). Dochází též k náhradě jména útvarem blízkým apelatívum: *Dolní huť*, *Horní huť* / *Sklárny*, *Smržovský potok* / *Potok*, *Brechšmídova kaplička* / *Kaplička*. Zcela výjimečně používají někteří potomci starousedlíků i německé názvy (*Smržovský potok* / *Grundbach*, *Kostelní vrch* / *Kirchberg*, *Pasecký Vrch* / *Schlagerberg*), případně jiné pojmenovací varianty (*Pasecký Vrch* / *U Gletlerů*, *Mlýnská cesta* / *U šlejfirny*) (Kourková, 2016, s. 75n).

³⁶ *Maxovský vrch* se sice v základní mapě objevuje, jde však o označení jiného objektu, na německých mapách bezejmenného, a to severního výběžku (748 m n. m.) *Scholtzova vrchu* (775 m n. m.). Pokud současně jméno nevzniklo omylem, lze za motivant považovat blízkost Dolního Maxova, KÚ obce Josefův Důl, na jehož hranicích se rozkládá.

³⁷ K povaze komunikačních variant viz Šrámek, 1999, s. 109.

5. Specifické případy: *Slovanka a Bramberk*

Tento oddíl je věnován vývoji pojmenování dvou turisticky nejvýznamnějších objektů na katastru Lučan nad Nisou. Vedle jednotlivých KÚ to jsou jediné objekty, jejichž jména jsou součástí toponymického obsahu všech map vydávaných od konce 19. století po současnost.

5.1 *Slovanka*

Vrch *Slovanka* se nachází v severozápadním cípu Lučan nad Nisou v katastrálním území Horní Maxov a je nejvyšším bodem lučanského katastru (820 m n. m.). Určující část německého složeného jména *Seibthübel* tvoří typické příjmení místních Němců *Seibt*, jehož nositel se také zmiňuje jako vůbec první osadník budoucí obce Maxov (Christian Seibt, 1685) (Schwarz, 1934, s. 89). V císařském povinném otisku stabilního katastru je vrch uveden jako *Seibts Koppe*, v indikační skice jako *Seibtskippe*.³⁸ Význam lokality vzrostl v souvislosti s rozvojem turistiky ke konci 19. století, kdy zde byla postavena první železná rozhledna v Čechách (1887). V roce 1895 na vrcholu přibyla turistická chata, přestavěná a rozšířená v roce 1928 (*Seibthübelbaude*). V dobových českých turistických průvodcích se pro vyvýšení používalo překladové označení *Seibtův vrch*. Chata přešla v roce 1945 do rukou Klubu českých turistů a z vlasteneckých pohnutek získala jméno *Slovanka*, které se používalo i pro zdejší rozhlednu. Poválečné vydání speciální mapy jméno *Slovanka* rozšířilo i na samotný orografický objekt, avšak turistické průvodce nadále používaly starší formu *Seibtův vrch*. Jméno *Slovanka* potvrdila i Návoslovná komise v 50. letech: „Vrch pojmenován podle názvu chaty Slovanke stojící na nejvyšším bodě vrchu.“³⁹ Od té doby je označení *Slovanka* součástí všech druhů map a běžně se používá i v úzu. Jméno *Slovanka* se fixuje na rozhlednu, turistickou chatu⁴⁰ i na celý orografický objekt a stalo se pevnou součástí zdejší toponymie. Historické označení *Seibtův vrch* se v poslední době občas objevuje v regionálních vlastivědných publikacích („rozhledna Slovanke na Seibtově vrchu“). Revitalizace původního eponyma se projevila i v kartografii: studánka na konci zdejší Křížové cesty (těsně za hranicí katastru Lučany nad Nisou) nesla až do konce 90. let označení *Kamenná studánka*, na současných turistických mapách, ale i v mapě základní se pro ni uvádí jméno *Seibtova studánka*.

³⁸ Stabilní katastr Čech – Horní Maxov (<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/> archiv.html).

³⁹ Z materiálů pro úpravu pomístního názvosloví (1954, SNB Janov). Za možnost nahlédnout do těchto materiálů děkuji Pavlu Boháčovi, do roku 2013 tajemníkoví Návoslovné komise ČÚZK.

⁴⁰ Po roce 1948 se stala podnikovou chatou Dopravního podniku hlavního města Prahy, v současnosti je v soukromých rukou a funguje stále pod jménem *Chata Slovanke*.

5.2 *Bramberk*

Jméno *Bramberk* označuje na současných mapách základní sídelní jednotku Lučan nad Nisou a zdejší rozhlednu (787 m n. m.). Jde o pravopisně počestěnou formu německého *Bramberg*, jež mělo původně širší fixaci. Primárně šlo o pojmenování vrchu (797 m n. m.) severozápadně od sídelní enklávy, pro nějž stabilní katastr uvádí podoby *Braunberg* (indikační skica) a *Bramberg* (cisařský povinný otisk).⁴¹ Jak uvádí E. Schwarz, forma jména kolísala i ve starších dokladech z 18. století, což ukazuje na to, že jeho etymologie byla již v této době nejasná (Schwarz, 1934, s. 14). Vzhledem k nářeční výslovnosti [brāmbark] přicházejí v úvahu dvě možnosti výkladu: *Brandberg a *Braunberg (Gierach–Schwarz, 1934, s. 14; Schwarz, 1934, s. 35), přičemž za pravděpodobnější motivant považujeme apelativum *Brand* (požár). V souvislosti se zahušťováním osídlení se jméno ve druhé polovině 19. století začalo používat i pro označení místní části. Lokalita získala na konci 19. století i značný turistický význam výstavbou rozhledny (1889) a turistické chaty (1892, *Brambergbaude*), v roce 1912 dřevěnou rozhlednu nahradila dodnes stojící rozhledna kamenná. Německé jméno *Bramberg* (*Bramberk*) se běžně používalo i v dobových českojazyčných průvodcích a mapách.

MNV Lučany nad Nisou plánoval v roce 1947 přejmenovat rozhlednu na *Lučák* (Lučany nad Nisou, 2013, s. 34), návrh ale nebyl realizován. Místní část i rozhledna tak i nadále nesou označení *Bramberk*. Pro blízký vrch, z hlediska turistiky nevýznamný, bylo ale v poválečném vydání speciální mapy zvoleno umělé jméno *Krásný*. Navrhla jej H. Turková, poradkyně pro úpravu pomístního názvosloví (Jílek, 1979, s. 90). Jméno *Krásný* potvrdila i názvoslovná komise v 50. letech, ačkoliv tehdejší návrh podaný SNB Lučany zněl *Bráník*.⁴² Jménem *Bramberk* jakožto sídelním označením se komise nezabývala. Byla tak zachována disproporce mezi jménem vrchu (*Krásný*) a místní části s turistickou infrastrukturou na jeho jihovýchodním úbočí (*Bramberk*). Takto je situace pojata i v současné Základní mapě ČR a v Geonames. V úzu se naproti tomu z větší části užívá pouze toponymum *Bramberk*.

6. Závěrem

Nápadným rysem současné toponymie města Lučany nad Nisou je značná disproporce mezi lidovým a kartograficky fixovaným oficiálním názvoslovím. Příčina tohoto nesouladu spočívá v nedávné snaze navrátit místní krajině její paměť revitalizací historických toponym. V mezičase se ale orientační potřeby obyvatel města

⁴¹ Stabilní katastr Čech – Lučany nad Nisou (<http://archivnimapy.cz/uzk/pohledy/archiv.html>).

⁴² Z materiálů pro úpravu pomístního názvosloví (1954, SNB Janov). Za možnost nahlédnout do těchto materiálů děkuji Pavlu Boháčovi.

radikálně proměnily. Původní německý orientační systém byl založen na identifikaci jednotlivých sídelních areálů poměrně členitého katastru prostřednictvím posesivních jmen. Páteří nového orientačního systému se ale po všech demografických změnách stala zejména deapelativní pojmenování významných objektů občanské vybavenosti (budovy, komunikace, sportovní a turistická infrastruktura). Historická toponyma podle našeho názoru do krajiny a jejího kartografického ztvárnění patří, při jejich hodnocení je však třeba mít na zřeteli, že jejich schopnost plnit orientační funkci je v porovnání s živou toponymií značně omezená.

LITERATURA A PRAMENY

- Archivní mapy* [online] <<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>> cit. 2018-01-25.
- BOHÁČOVÁ, M. (2016): Název místní části – příspěvek k toponomastické terminologii. *Acta onomastica*, 57, s. 20–25.
- Český statistický úřad [online] <<https://www.czso.cz/>> cit. 2018-01-25.
- Český úřad zeměměřický a katastrální [online] <www.cuzk.cz/> cit. 2018-01-25.
- Geoportál ČÚZK [online] <http://geoportál.cuzk.cz/> cit. 2018-01-25.
- GIERACH, E. – SCHWARZ, E. (1934): *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch. 2. Heft. Der Bezirk Gablonz*. Reichenberg: Verlag der Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung.
- HARVALÍK, M. (2001): Poznámky ke vztahům mezi anoikonymy a apelativní slovní zásobou. *Jazykovědné aktuality*, 38, s. 25–33.
- Jazyková pravidla pro standardizaci jmen nesídelních geografických objektů z území České republiky* [online]. Praha: ČÚZK. < <https://www.cuzk.cz/Aktuality-resort/20150225-Jazykova-pravidla-pro-standardizaci-jmen/141862622-1.aspx>> cit. 2018-01-25.
- JÍLEK, J. (1979): *Oronyma Jizerských hor. Diplomová práce*. Praha: FF UK.
- KdeJsmc.cz* [online] <<http://kdejsme.cz>> cit. 2018-01-25.
- KINSKÝ, B. (1932): *Jablonec nad Nisou a okolí. Turistický průvodce*. Jablonec nad Nisou: Nákladem českého knihkupectví Josefa Floriána.
- Statistický lexikon obcí v Čechách* (1923). Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický.
- Statistický lexikon obcí v zemi české* (1934). Praha: Orbis.
- Hlavní pomístní názvy kraje Libereckého* (1957). Praha: SNTL.
- Berní rula. 8–9, Kraj Boleslavský* (2001). Praha: Státní ústřední archiv.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005* (2006). Praha: Český statistický úřad.
- Lučany nad Nisou* (2013). Liberec: RK.
- KOURKOVÁ, M. (2016): *Pomístní názvosloví na katastru obce Lučany nad Nisou. Bakalářská práce*. Liberec: TUL.
- LÁBUS, V. (2009): Pojmenování Lužické Nisy a jejich zdrojnic v proměnách času. *Acta onomastica*, 50, s. 143–151.
- LÁBUS, V. (2016): Německé stopy v současné toponymii Jizerských hor. In: J. David (ed.), *Toponyma. Kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: OU, s. 116–133.
- MATUŠOVÁ, J. (2015): *Německá vlastní jména v češtině*. Praha: NLN.

- MATÚŠOVÁ, J. (2017): Ještě ke změnám vlastních jmen německého původu po roce 1945. *Acta onomastica*, 58, s. 92–99.
- PLESKALOVÁ, J. (1978): K hranici mezi apelativy a proprii. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 19, s. 296–300.
- SCHWARZ, E. (1934): *Heimatkunde des Bezirkes Gablonz. Heft 2-3. Die Orts- und Flurnamen des Bezirkes Gablonz*. Gablonz an der Neisse: Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrvereines.
- ŠMILAUER, V. (1957): Revize českých pomístních jmen. *Naše řeč*, 40, s. 260–276.
- ŠRÁMEK, R. (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: MU.
- Toponyma v krajině. Lučany nad Nisou* [online] <<http://mapy.fp.tul.cz/toponyma/>> cit. 2018-06-25.
- Základní mapa ČR 1 : 10 000, č. 03-14-19, 03-14-20, 03-14-24* (2007). Praha: ČÚZK.

Václav Lábus
vaclav.labus@tul.cz
Katedra českého jazyka a literatury
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Technická univerzita v Liberci
Studentská 2
461 17 Liberec